

שונות

שינוי כתיבת שם ה' בסידורים

הרב ברוך אבערלאנדער

אב"ד ורב דקהילת חב"ד
ושליח כ"ק אדמו"ר זי"ע
בודאפעסט, הונגריה

"הרב יעקב מאיר ממניסקה הדפיס מכבר סידורים שלא יהיו בהם השמות ככתבן"

במכתב מר"ח תמוז תרס"ג כתב אדמו"ר מוהרש"ב לידידו הרב החסיד ר' יעקב מרדכי בזפלו רבה של פולטבא ('אגרות-קודש', א, עמ' שה):

"...יום ג' העבר היה פה הר' יעקב מאיר ממניסקה. הוא הדפיס מכבר סידורים שלא יהיו בהם השמות ככתבן, והיינו על השם הוי' נדפס ב' יודין והניקוד תחת הראשון שבא ותחת השני קמץ [=י:], ועל שם אד' ג"כ ב' יודין אלא שמנוקדים בניקוד השם הנ"ל, היינו חטף פתח תחת הויד הראשון וממעל לו חולם ותחת הויד הב' קמץ [=י:], ושם 'אלקים' 'אלקיננו' וכו' הא' והל' ביחד. והדפיס תהלים ג"כ באופן כזה. ועתה הוא מדפיס נביאים. ויש לו הסכמות מגדולי הר[בנים] דאשכנזים וגם מהרב דסאכ[ט] שאו. ומוסג"פ. וביקש מאתי הסכמה ע"ז (בחשבו שעי"ז יהיה לו בנקל למוכרם. ומבטיח אשר הסידורים שמכבר הדפיס הג' נוסחאות היינו אשכנזי חב"ד ופולין, והסידור דנוסח חב"ד אינו מכוון כלל, ידפיס אותו מכוון כנוסח שלנו).

ואני יש לי חשש בזה שע"י שלא יהיה בהם קדושת השמות הקדושים יזלזלו ח"ו יותר בהם, דכשהשמות הן כתיקונן רביעא עליהם קדושת השמות משא"כ כו'. ועוד מה שהשם אד' אינו ניכר כלל, ואם כי אין חילוק בהקריאה, אבל הרבה לא ידעו כלל שהוא שם הנ"ל (וגם אינני יודע מה עושה בשם הוי' הכתוב אחר שם אד' וצריכים לקרותו שם אלקים, במה יהיה ניכר. וע"ז לא שאלתיו). מ"מ עצם הענין הוא טוב ונחוץ בזה"ז שאינ[ן] זהירים. ובפעם הזה כשבאנו להדאציע [=מקום נופש] מצאתי בעצמי דפים מחומש בבהכ"ס. ולכה"פ יהיה תיקון בהשמות שלא יבואו לידי בזיון.

ואמרתי לו אשר בעוד ב' שבועות אכתוב לו אי"ה אודות זה. והנני מבקש את כ' ייטיב נא להודיעני דעתו, ומה לכתוב לו בזה. ונא להשיביני בהקדם".

פועלו של רבי יעקב מאיר בהדפסת סידורים שלו

"הר' יעקב מאיר ממינסק" ה"ה הרב ר' יעקב מאיר האראדענסקי (או: גאראדענסקי), מו"צ במינסק. נולד ט' אייר תקצ"ד בעיר מצער מאהילנא (פלך מינסק), נפטר במינסק בשנת תרע"ז. מחבר הספרים 'מי שלמה' ו'מי ששון'.

על פועלו של רבי יעקב מאיר מספר ר"י ניסנבוים בזכרונותיו ('עלי חלדי' עמ' 82): "הוא היה מתרגז מאד על המדפיסים שהם קובעים ב'סדורים' את ה'אזכרות' כמו שהן כתובות בתורה, בעת ש'הסדורים' נקראים תמיד ונמצא האזכרות נקראות ומחוללות. והלך והדפיס סדור חדש, שבו קבע את ה'אזכרות' רק בשתי 'יודין'. גם עשה בו עוד תיקונים שונים והסיר את 'המכשול' שמצא".

ר"י מונדשיין ('זכור לאברהם', חולון תשנ"ו, עמ' שו) מציין: "ממכתב זה [של אדמו"ר מוהרש"ב] למדנו שכפי הנראה לא היתה זו הדפסה חד-פעמית, הודפסו סידורים בשלושה נוסחים (אשכנז, ספרד וחב"ד), גם ספר התהלים הודפס באותה צורה, ויתכן שנדפסו גם חלקים נוספים מהתנ"ך.

"כמובן שהדפסת האזכרות בשתי יודין אינה חידושו של רבי יעקב מאיר, ובצורה זו נדפסו סידורים רבים עוד קודם זמנו. החידוש שלו היה כנראה שגם את שם 'אדנות' הדפיס בשתי יודין (בניקוד שונה), וכן ששמות 'אלקים' נדפסו תמיד בחיבור האלף והלמד (דבר שלא נהגו בסידורים קודמים אלא לפרקים). זו היתה כנראה עיקר הקפדתו, לשמור בעקביות על כך שהשמות יודפסו בב' יודין ללא יוצא מן הכלל, מאחר ובסידורים קודמים ניתן היה למצוא פה ושם גם את שמות 'הוי"ה' ככתבם".

ר"י מונדשיין הוסיף לציין לקונטרס 'הסכמות הרבנים' (ווילנא תרס"א), ובו "מכתבי תהלה מגאוני זמננו" לחידושו של רבי יעקב מאיר, ומבקשים לתמוך בו שיוכל להדפיס את הסידור והתהלים. המסכימים הם הרבנים הגאונים: רבי אלי' ברוך ממיר, רבי חיים מאיר נח לעווין הלוי מווילנא, רבי שלמה מרדכי ברודנא חופ"ק סטופצי, רבי אהרן יוסף פיינזילבער חופ"ק יאלאווקע, רבי חיים ברלין חופ"ק יעליסאוועטגראד (נדפס גם בשו"ת 'נשמת חיים' יו"ד סי' קס).

נראה שמה שכתב אדמו"ר מוהרש"ב: "ויש לו הסכמות מגדולי הרבנים" [בנינים] דאשכנזים" כוונתו לאלו הרבנים הליטאיים מתפללי נוסח אשכנז (ולא לרבני גרמניה-אשכנז). ומה שכתב: "וגם מהרב דסאכ[ט] שאוו", בפשטות הכוונה להגה"ק בעל 'אבני נזר'.

התכתבות הרב יעקב מאיר עם ה'שדי חמד', שהסכים אתו

ומצאתי ב'שדי חמד' (כללים, מערכת המ"ם סי' יב סוף אות ט – מהדורת קה"ת ח"ב עמ' 850) מכתב בענין זה מהרב יעקב מאיר אל הגאון ה'שדי חמד', בו מבאר הרי"מ בסוף שנת תרס"א את שיטתו ופועלו: "...כעת אבקש כאשר עוד מכבר מצאתי נכון לפני להדפיס סידורים בשינוי שמות הקדושים, ומצאתי זאת בתשובת תשב"ץ סי' ב ובחידושי הר"ן עמ"ס שבת קט"ו ע"ב כי גם בימים הראשונים התנהגו לשנות בשמות הקדושים. ומצאתי גם מחזור ישן נושן הנדפס עוד בשנת ש"א, ונדפסים בו ג"כ שינויים בשמות הקדושים. ויש לי כמה הסכמות מגאוני זמנינו על הדפסת הסידור ברכה¹, וכאשר ידוע המכשלה היוצא מזה כי שמות הקדושים מוטלים בבזיון, וביתר בדפוסים הנדפסים מקודם כל ספרי קדש 'קאראעקטין' ואח"כ יתגלגלו במקומות [של] אי כבוד, ואם יתוקן בדבר הזה להוציא השמות הקדושים מקדושתן החמורה אז לא יהיה העון חמור כ"כ על אי גניזתן. ובקשתי שטוחה מכתרה"ג להיות מן המסייעין בדבר מצוה הלזו ולתת הסכמותם על סידור שלי, ויתקנו גם את זאת בדפוס ארץ הקדושה בהדפסת השמות לשנותם בכל מה שיוכלו, היינו בשם המפורש להדפיס בכמ"ק שני יודין, והשמות אל"ף למ"ד לחברם יחד..."

בתשובתו מצטרף ה'שדי חמד' "כזנב לאריות וכד"ל מסכי"ם לדעת כבוד גאונו ולדעת גאוני דורנו... לשנות בהדפסת השמות הקדושים בכל מאי דאפשר..."

יד רא"ם: "הוא תיקונא דאתי לידי קלקולא"

מכתב דומה נמצא מאת הרב יעקב מאיר אל הגאון ר' אהרן מענדיל הכהן, אב"ד דעדת האשכנזים בקהיר, והיא לו נדפסה בספרו בשו"ת 'יד רא"ם' (יו"ד סי' ח).

בתשובה כותב לו רבי אהרן מענדיל: "אמנם כד מעיינת שפיר, הוא תיקונא דאתי לידי קלקולא, כי ברבות הימים תשתכח ח"ו מישראל צורות האותיות של השמות הקדושים. ובפרט ליסוד הקבלה לא ישאר ריח וטעם. והדור הבא לקראתינו לשלום, אם לא ירגילו לראות בהתפללות את השמות הקדושים, וכשישמעו שיש דרך הקבלה בישראל יאמרו שזה יריד בשמים. בשגם כי מצד הדין צריכים לכוין בכל שם ושם את הכוונה המיוחדת אליו כמ"ש בשו"ע או"ח (סי' ה'), ואחרי שיהיו השמות כתובים רק בדרך רמז, מי יוכל לזכור בע"פ לכוין ההפרש בין אם יש נקודה על השני יודין או אם לא יש נקודה, ואז יהפוך מדת הרחמים למדת הדין ח"ו. ולמה יאמרו המקובלים אשר

1 זה שם הסידור שהדפיס הרב יעקב מאיר. ראה גם בהסכמת רבי חיים ברלין: "וקרא לו 'סידור ברכה', למען שכל הירא את דבר ה' ולבו חרג להנצל מחילול שם שמים הגורם עניות רח"ל, יביא ברכה זו לביתו, ויתברך במדה טובה..."

הרבנים מקצצים ח"ו בנטיעות. ואם כל החרדה הזאת היא לתקנת המדפיסים, אותם שאינם יראי ה' אשר משליכים העלים המנוסים לבוז, וכי בשביל השוטים הללו נאבד כל הדורות ח"ו".

האדר"ת: "אם נעשה תקנות להקל בכתבי הקודש, יבואו בני הדור החדש להקל בכלל כתבי הקודש"

עוד מענה ארוכה, מתחילת שנת תרס"א, "להרב המאור הגדול, הצדיק ר' יעקב מאיר" ישנו בשו"ת 'מענה אליהו' (סי' קלב).

כותב אליו האדר"ת בין השאר: "ואני לא כן עמדי. השבתי תבא עליו ברכה, על אשר נזדרז למען כבוד קדושת שמות הקדושים ית', אבל מסופקני מאוד אם ראוי לעשות בדור הזה חדשות אשר לא שערם אבותינו ורבותינו מאז מעולם, וכמעט יהא בזה לעז על דורות הראשונים, שלא חששו גאוני עולם לכבוד השמות הקדושים..."

...אבל א"כ תשתכח צורת האותיות לגמרי... ולעניותי אם נעשה תקנות להקל בכתבי הקודש, יבואו בני הדור החדש להקל בכלל כתבי הקודש... ולא משמע להו לחלק בין אם השמות נכתבו שלא כראוי או כראוי... ועד שנחפש עצות איך להקל בקדושתם לבל יהיו מוטלין בבזיון בשגגה, נחפש עצות איך לשומרם ולהחמיר בקדושתם שלא יזלזלו בהם..."

הגאון ר' יוסף צווייג: "כשיבא לקרות בתורה יהגה את השם באותיותיו"

דומה לזה כתב הגאון ר' יוסף צווייג, מחבר שו"ת 'פורת יוסף', במאמרו "בקורת סידור" שפירסם בעיתון 'מחזיקי הדת' (ו' תמוז תער"ב עמ' 2-3): "כן הובא לפני סידור תפלה נקרא בשם 'בחינו ישא', הנדפס ברוסיה... ובמדינתנו בבית הדפוס של הרב הגדול מו"ה חיים קנאללער נ"י מפרעמישלא בהסכמת כמה גאונים וגדולי ארץ... וביותר האריכו המו"ל הרב ר' חיים קנאללער בהקדמתו, ובהסכמת הגאונים שנתנו עדיהן עליו... ולפיענ"ד הפסד הדבר גדול יותר משכרו... שיכול לצמוח מזה בזיון לסידורי תפלה... וגם יכול לצמוח מזה תקלה כי הילד ואיש המוני שיתרגל בסידור כזה לא ידע צורת השם הנכבד, וכשיבא לקרות בתורה יהגה את השם באותיותיו. ועוד הפסד גדול יש לדעתי בסידור הזה, כי גם שם אדנות נדפס בשני יודין. וכבר ידוע מזוה"ק כי רחוקים הם השם הנכבד משם אדנות זה מזה. ע' תיקוני זוהר תיקון ח"י. וגם עפ"י פשט צריך המתפלל לכוון לכל שם כתיבתו..."

תשובה לדבריו פירסם הרב חיים קנאללער בגליון שלאחרי זה (י"ג תמוז עמ' 6). ושם ענה לו הרב צווייג שם (כ' תמוז תער"ב עמ' 6).

וראה עוד מש"כ הרמ"מ ריזיקוב בשו"ת 'שערי שמים' (ח"א סי' נ אות א – עמ' כז).

כ"ק אדמו"ר זי"ע: תקנת המגיד ממינסק "לא נתקבל אצל ליובאוויטש, אבל כנראה גם לא התנגדו לזה"

בקונטרס 'התוועדות' (י"ל לש"פ חיי שרה תשע"ד עמ' 22) נדפסה מענה מכ"ק אדמו"ר זי"ע להרה"ת דובער בוימגארטען בענין זה: "[כן] הנהיג המגיד (כמדומה כך נקרא) ממינסק כיון שלאחר זמן יכול להיות שע"י התינוקות יתבזה וכו'.

ולא נתקבל אצל ליובאוויטש. וי"ל הטעם ע"פ דרו"ל עה"פ ודגלו עלי אהבה (שהש"ר) אפילו התינוק מדלג כו', והרי מסיים בזה אהבה.

אבל כנראה גם לא התנגדו לזה, וכדמוכח מסידור ראסטוב. ובו ובסידור תהלת ה' מוכרחים היו להשתמש בסי[דורים אלו] שכבר היה נדפס, ולא שינו מפני הטורח הכי רב".

הרי לנו דעת הרבי, שעמדת ליובאוויטש היא שאין להקפיד להדפיס דוקא שם ה' בשינוי. אבל אין דבר שלילי בעצם הדפסת שם ה' בצורות שונות, והראיה לזה שבמקום שהיה "טורח הכי רב" השאירו את שמות ה' כפי שכתובים בשינוי.

הסידורים שהדפיס הרב יעקב מאיר לא הגיעו לידינו

ר"י מונדשיין שם (עמ' שו) העיר: "לא עלה בידי למצוא סידור שיהא מוכח ממנו בבירור שהוא נדפס על-ידי הרי"מ ממינסק".

אמנם כעבור כמה שנים גילה ופירסם (עיתון 'כפר חב"ד' גליון 1017 עמ' 49) את דף השער של אחד הסידורים של הרב יעקב מאיר, שהשיג "מהספרייה הבריטית, וגם שם אין יותר משער (שהוא מצורף לספר אחר לגמרי)" (ר"י מונדשיין במכתבו אלי). וז"ל 'השער':

סידור

בחקו ישא

נוסח ספרד

עבור ילדים ועוברי אורח שאין בידם לשמור השמות הקדושים בטהרתם יתפללו בזה ולא יחללו את הקודש, כי תועלת הסידור הזה שלא יהי' ח"ו שמות הקדושים מוטלים בבזיון.

נערך ונסדר ע"י הרב הגאון הצדיק מ' יעקב מאיר שליט"א מו"ץ בעיר מינסק ברוסיה.

עפ"י פוסקים ראשונים ואחרונים בהסכמות גדולי הרבנים ברוסיה. כמנהג הקדום המובא בתשב"ץ סימן ב' ובחדושי הר"ן שבת קט"ו ע"ב. ואעפ"כ דינם ככתבי הקודש יע"ש, ובצדקו חונן למסור לידי לזכות את הרבים אהב"י במלכות אוסטריא.

הכל עם דגושים ומתגים להוראת הנגינות אשר מקומן מלעיל.

יו"ל ע"י ר' חיים קנאללער בפרעמישלא

פשעמישל

אודות הסידור הזה התווכחו מעל דפי העיתון 'מחזיקי הדת', ראה לעיל.

[באתר של "מפעל הביבליוגרפיה העברית" ראיתי שרשמו תחת השם "הורודנסקי יעקב מאיר": (א) סידור 'בחינו ישא', פרמישלה עת"ר; (ב) 'קינוח' לתשעה באב, תרס"ד, תרס"ז, תרס"ט; (ג) סידור 'תפלת ישראל', ווילנא תרס"ז; (ד) סידור 'תפלת ישראל וסדר ברכה', תרס"א ווארשא. אין לי גישה לבדוק בתוך הרשימות שבאתר הזה, ואינני יודע האם ראו את הדפוסים הללו, או שרשמו על פי רשימות שונות.]

גילוי עותק נדיר ביותר מסידור חב"די שהדפיס הרב יעקב מאיר

באוסף הסידורים נוסח אר"י של אדה"ז, של ידידי הרב אברהם בערנס, גיליתי בימים אלו עותק מסידור נוסח אר"י 'תפלת ישראל', שנדפס בוילנא תרס"ז, ומפורש בשער הספר: "תועלת הסידור הזה שלא יהיה ח"ו שמות הקדושים מוטלים בבזיון. נערך ונסדר עפ"י פוסקים ראשונים ואחרונים ז"ל, ע"י הרב הג' החסיד ותמים המפורסם מוה"ר יעקב מאיר שליט"א, מו"צ בעיר מינסק יע"א". ואני מצרף בזה כמה עמודים מתוך הסידור הזה, כדי להכיר את פועלו של הרב יעקב מאיר.

נוסף על דף השער אפשר לראות בפסוק "מקדש אדני-י כוננו ידיך", איך הוא מנקד את השם לפי שיטתו להבחין בינו לבין שם הוי"ה.

כמו כן אפשר לראות בברכת החודש שהוסיף שם ה'יהי רצון' שלא נמצא בנוסח אדה"ז. ולפי זה נראה שגם אחרי שדיבר עם אדמו"ר מוהרש"ב לא הקפיד להדפיס את נוסח התפילה "מכוון כנוסח שלנו".

ומענין לענין הארכת עוד בזה ב'הערות וביאורים' (גליון תתטו עמ' 117-108) ואכמ"ל.

